

ЧАСТИНА ІІІ

ТРАНСФОРМАЦІЯ СТРАТЕГІЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ ТА ВИКЛИКИ РЕЖИМУ НЕРОЗПОВСЮДЖЕННЯ ЯДЕРНОЇ ЗБРОЇ

УДК 32.330.341.1

Васильєв О.А.

ПЕРСПЕКТИВИ СКОРОЧЕННЯ СТРАТЕГІЧНОЇ НАСТУПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ В УМОВАХ ПАРИТЕТУ ЯДЕРНИХ ТРІАД США І РФ

До ядерної триади відносять засоби стратегічної ядерної зброї, які складаються з трьох компонентів: наземних міжконтинентальних балістичних ракет, стратегічних бомбардувальників і підводних човнів з балістичними ракетами. Традиційна ядерна стратегія вважає, що ядерна триада забезпечує найкращий рівень стримування від атаки. Наявність трьох гілок ядерної спроможності полягає у значному зменшенні можливості для ворога знищити всі національні ядерні сили першим ударом і надає можливість нанесення удару у відповідь. Реально більшість ядерних держав не мають такого військового бюджету, щоб підтримувати повну триаду. Тільки США і РФ утримували повноцінну триаду протягом ядерної епохи.

Ключові слова: стримування, озброєння, стратегічний, ядерний, ракетноносій, бомбардувальник, підводний човен.

К ядерной триаде относят средства стратегического ядерного оружия, которые состоят из трех компонентов: наземных межконтинентальных баллистических ракет, стратегических бомбардировщиков и подводных лодок с баллистическими ракетами. Традиционная ядерная стратегия предполагает, что ядерная триада обеспечивает наилучший уровень сдерживания от атаки. Наличие трех ветвей ядерных способностей предполагает значительное уменьшение возможности для врага уничтожить все национальные ядерные силы первым ударом и дает возможность нанесения ответного удара. Реально большинство ядерных государств не обладают таким оборонным бюджетом, чтобы сохранять полную триаду. Только США и РФ содержали полноценную триаду на протяжении ядерной эпохи.

Ключевые слова: сдерживание, вооружение, стратегический, ядерный, ракетоноситель, бомбардировщик, подлодка.

A nuclear triad refers to the strategic nuclear weapons delivery which consists of three components: land-based intercontinental ballistic missiles, strategic bombers and submarine-launched ballistic missiles. Traditional nuclear strategy holds that a nuclear triad provides the best level of deterrence from attack. A three-branched nuclear capability is to significantly reduce the possibility that an enemy could destroy all of a nation's nuclear forces in a first-strike attack, and in turn ensures a reciprocal strike. In reality, most nuclear

powers do not have the military budget to sustain a full triad. Only the USA and the RF have maintained sound triads for most of the nuclear age.

Keywords: *deterrence, weapons, strategic, nuclear, missile, bomber, submarine.*

Міжнародні обставини у сфері безпеки сьогодні є найбільш непередбачуваними за всі роки після Другої світової війни. Останнім часом порядок у світі значно ослабшав, військові переваги США почали зменшуватись. Сьогодні США стикаються з багаточисельними викликами у сфері безпеки з боку традиційних державних сил і трансрегіональних співтовариств у складі субдержавних угруповань. Протягом багатьох років США розглядали СРСР, а потім РФ як основну ворожу державу, яка може гарантовано знищити Сполучені Штати Америки завдяки своїм потужним ракетно-космічним силам [1].

Проблема скорочення стратегічної наступальної зброї в умовах паритету ядерних триад США і РФ при забезпеченні військової безпеки обох держав і створенні ефективної національної зовнішньополітичної концепції потребує подальшого детального вивчення. Аналіз зовнішньополітичних заходів в умовах санкцій Заходу проти Росії дозволить виділити ті, які могли б бути корисними для України у розробці концепції національної оборонної стратегії.

Ядерна триада (Nuclear triad) — стратегічні наступальні збройні сили, що складаються із сухопутного, морського та повітряного компонентів. Поділ стратегічних ядерних зарядів держави між декількома видами ядерних збройних сил стратегічного призначення забезпечує неможливість знищення усього боєздатного арсеналу ядерної зброї у разі раптового нападу супротивника та надає велику гнучкість у його застосуванні. Навіть при повному знищенні арсеналів двох будь-яких компонентів, третій повинен бути здатним завдати у відповідь удар, що гарантує знищення противника або заподіяння йому неприйняттого збитку [2].

Сухопутний компонент включає міжконтинентальні балістичні ракети (МБР) стаціонарного та мобільного базування. Мала вразливість забезпечується за рахунок високої захищеності стаціонарних шахтних пускових установок, здатних витримати близький (до кількох сотень метрів) ядерний вибух середньої потужності та розосередження їх на місцевості. Мобільні ґрунтові та залізничні пускові установки здатні швидко змінювати позицію і маневрувати в межах усієї дорожньої мережі країни, що ускладнює їх виявлення і знищення. У морському компоненті основним носієм міжконтинентальних балістичних ракет є атомні підводні човни. Вони мають великий термін автономності та здатні потай маневрувати в межах усього світового океану, та проводити запуски ракет з підводного положення, а також випливаючи з-під криги Північного Льодовитого океану, що робить їх виявлення і знищення до моменту запуску ракет дуже складним завданням. Існують підводні човни, здатні нести понад двадцять МБР, що робить навіть одиночний підводний човен украй небезпечним. Деякі надводні кораблі здатні нести крилаті ракети з ядерними бойовими частинами.

Носіями крилатих ракет повітряного базування із ядерними боеголовками та ядерних бомб є стратегічні бомбардувальники, здатні здійснювати дальні перельоти та тривалий час перебувати в повітрі на патрулюванні, у тому числі й біля кордонів потенційного супротивника. Це дає можливість політичного тиску на супротивника, забезпечує швидке нанесення удару в разі початку війни. Також перевагою є можливість оперативного маневру силами та можливість уразити цілі практично в будь-якій точці світу. Договір між Росією і США про подальше скорочення і обмеження стратегічних наступальних озброєнь (Договір СНО-2, START II, for Strategic Arms Reduction Treaty) був підписаний президентами Росії Борисом Єльциним та США Джорджем Бушем 3 січня 1993 р. в Москві [3]. Договір забороняв використання балістичних ракет з розділювальними головними частинами. Хоча він був ратифікований парламентами обох держав, він так і не набув чинності. У відповідь на вихід 14 червня 2002 р.

США з договору ПРО від 1972 р. [4] Росія вийшла з СНО-2. Він був замінений м'якшим договором СНП, підписаним у травні 2002 р. Невід'ємною частиною Договору СНО-2 при підписанні були:

- Меморандум про зарахування боєзарядів і про дані про важкі бомбардувальники;
- Протокол про процедури, що регламентують ліквідацію важких МБР і переобладнання їх шахтних пускових установок (ШПУ);
- Протокол про покази і інспекції важких бомбардувальників, Протокол до Договору від 3 січня 1993 року, підписаний в Нью-Йорку 26 вересня 1997 року.

Основним положенням Договору СНО-2 стало зобов'язання Росії і США здійснити скорочення кількості боєзарядів на стратегічних носіях до рівня в 3000-3500 одиниць. При цьому на балістичних ракетах морського базування не може бути розміщено більше 1750 боєзарядів. Іншим ключовим положенням Договору була вимога ліквідації всіх балістичних ракет наземного базування, оснащених більш ніж одним блоком і всіх важких ракет. Пускові установки ракет з головними частинами індивідуального наведення (РГЧ ІН) повинні бути або ліквідовані, або переобладнані в пускові установки моноблочних ракет. Усі пускові установки важких ракет, а також самі ракети підлягали знищенню відповідно до передбаченої Договором процедурою. Виняток зроблено для 90 пускових установок, які можуть бути переобладнані для розміщення моноблочних ракет за умови дотримання спеціальної процедури. Договір СНО-2 передбачав помітне прискорення графіка скорочень порівняно з початково передбаченим у Договорі СНО-1. По закінченні семирічного терміну, відпущеного СНО-1 для проведення скорочень ядерних боєзарядів до рівня 6000 одиниць, тобто до 5 грудня 2001 року, у Росії і США на розгорнутих носіях повинно було залишитися не більше 4250 боєзарядів. При цьому скорочення кількості важких ракет також прискорювалося — по закінченні семирічного терміну у Росії мало залишитися не більше 65 важких ракет.

Датою остаточного завершення передбачених Договором СНО-2 скорочень було встановлено 1 січня 2003 року. Оскільки при розробці Договору передбачалося, що значна частина скорочень боєзарядів може здійснюватися за допомогою зняття бойових блоків з розгорнутих систем, у Договорі СНО-2 були зняті практично всі обмеження на зменшення кількості боєзарядів, що значаться за балістичними ракетами. Одночасно з пом'якшенням обмежень на кількість розвантажених боєзарядів, Договір СНО-2 знімав вимогу про те, щоб при розвантаженні ракети більш, ніж на два боєзаряди, здійснювалося знищення платформи розведення. У тому числі було знято вимогу про знищення платформи розведення ракет Minuteman III, яка існує в Договорі СНО-1. Істотною відмінністю нового договору від СНО-1 став перехід до зарахування кількості крилатих ракет, що значаться за бомбардувальниками за їх максимальним оснащенням. Крім цього, Договір СНО-2 дозволяв переоснащення до 100 бомбардувальників, не оснащених крилатими ракетами повітряного базування (КРПБ), для виконання неядерних задач, при цьому залишаючи можливість їхнього зворотного оснащення для виконання ядерних завдань.

Договір СНО-2 мав вступити в силу в день обміну ратифікаційними грамотами, але не раніше набрання чинності Договору про СНО-1. 26 вересня 1997 р. в Нью-Йорку міністр закордонних справ Росії і державний секретар США підписали Протокол до Договору СНО-2, який передбачав відстрочку здійснення Договору на п'ять років — з 31 грудня 2001 до 31 грудня 2007 року. Відстрочка була пов'язана з тим, що здійснення першого етапу виконання Договору відповідно до його статті I мало б завершитися протягом семи років з моменту набуття чинності Договору СНО-1 (він набув чинності 5 грудня 1994 року), тобто до 31 грудня 2001 року. Це означало, що у разі ратифікації Договору СНО-2, наприклад, в 1997–1998 роках, час на його виконання скорочувався б значно — на 3-4 роки. Російська сторона ратифікувала Договір в пакеті з Протоколом 14 квітні 2000 року з умовою збереження договору щодо ПРО [4]. США ратифікували Договір в січні 1996

року, однак Договір в пакеті з Протоколом від 26 вересня 1997 року на ратифікацію не виносився і, відповідно, вважався не ратифікованим.

Після виходу США з договору щодо ПРО 13 червня 2002, російська сторона заявила про припинення зобов'язань за договором СНО-2. 14 червня 2002 було опубліковано Заяву МЗС Росії, в якій говорилося, що у зв'язку з діями США, «Російська Федерація відзначає відсутність будь-яких передумов для набуття чинності Договору СНО-2 і не вважає себе пов'язаною передбаченим міжнародним правом зобов'язанням утримуватися від дій, які могли б позбавити цей Договір об'єкта і мети».

Сполучені Штати Америки сьогодні – найпотужніша держава у світі, яка володіє унікальними перевагами в технологіях, енергетиці, в питаннях альянсів і партнерств. Оборонний бюджет США склав у 2016 р. 611 млрд дол. і є найбільшим у світі [5]. Керівництво країни робить ставку у такій критично важливій справі, як втілення технологічних нововведень у військові структури, на проривні науково-технічні досягнення.

Стимування прямого нападу на США і союзників є першочерговою задачею Стратегії національної безпеки [6]. Вона потребує наявності обороноздатних сил і засобів на території США і в регіонах, а також їх прив'язки до звичайних і ядерних сил. Стратегічні сили США знаходяться у постійній готовності. Захист території США підсилено за рахунок угоди з Канадою про Командування повітряно-космічною обороною північноамериканського континенту. Це партнерство забезпечується додатковими інвестиціями в кібернетичні сили і засоби, які призначені захищати життєво важливі мережі та інфраструктуру.

США вкладають великі кошти у підтримку та удосконалення ядерного комплексу, зміцнюють потенціал управління стратегічними і регіональними ядерними силами, створюють засоби оборони від обмеженого нападу з використанням балістичних ракет, захищають кібернетичні системи і об'єкти фізичної інфраструктури. До ключових елементів внутрішнього оборонного потенціалу відносяться: надійні системи виявлення і сповіщення космічного і

наземного базування; комплексна архітектура збору, аналізу і розповсюдження розвідувальної інформації; сили перехоплення наземного базування; кібернетичні сили; а також боєготові наземні, повітряні і військово-морські сили.

Важливими елементами протидії космічним, кібернетичним і гібридним загрозам є системи виявлення і сповіщення космічного і наземного базування; інтегровані і стійкі платформи розвідки, збору інформації і рекогносцировки; стратегічні перекинення; високоточна далекосяжна зброя; засоби протиракетної оборони; підводна зброя і системи; транспортні засоби і техніка з дистанційним управлінням; війська спеціального призначення; кібернетичні сили тощо. Приділяється увага також удосконаленню глобальних систем матеріально-технічного забезпечення, інфраструктури управління, модернізації ядерної тріади, захисту країни від асиметричних загроз. Нові технології впливають на розрахунки в питаннях стримування і врегулювання конфліктів, підсилюючи невизначеність і скорочуючи простір для прийняття рішення. Наприклад, напад на національні системи зв'язку і виявлення може відбутись без попередження, що негативно вплине на можливості оцінки обставин, налагодження взаємодії і зв'язку, а також реагування. Як наслідок, майбутні конфлікти можуть бути непередбачуваними і важко контрольованими.

Вагомий глобальний вплив на стратегію безпеки мала «Стратегічна оборонна ініціатива» (Strategic Defense Initiative) [7] – довгострокова програма США по створенню глобальної системи протиракетної оборони з елементами космічних озброєнь, проголошена Президентом Рональдом Рейганом 23 березня 1983 року у ході «холодної війни» з СРСР. Програма планувала перенесення військового протистояння в космос, означала відхід від усіх попередніх обмежень стратегічних наступальних озброєнь, передбачала створення науково-технічного відділу для розробки науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт (НДДКР) з даного питання. Її кінцеві цілі — завоювання панування в космосі, створення протиракетного

«щита» США для надійного прикриття всієї території Північної Америки за допомогою розгортання кількох ешелонів ударних космічних озброєнь, здатних перехоплювати і знищувати балістичні ракети і їх бойові блоки на всіх ділянках польоту.

За часів адміністрації президента Барака Обама США прийняли 30-річну програму модернізації ядерної тріади вартістю біля трильйона доларів [8]. Стратегічні наступальні (або оборонні) сили США включають в себе три компоненти:

- стратегічну авіацію з ядерною зброєю на борту;
- міжконтинентальні балістичні ракети наземного базування, оснащені окремими головними частинами індивідуального наведення з ядерним боєзарядом;
- важкі стратегічні підводні крейсери – атомні підводні човни, які несуть на борту балістичні ракети з ядерними боєголовками.

Основу бойового складу авіаносних сил ВМС США складають 10 кораблів типу «Німіц», які були передані флоту протягом 1975 – 2009 років. Головний авіаносець нового проекту CVN-78 «Джеральд Р. Форд» будується на замовлення ВМС США і вперше вийшов на ходові випробування. Водотоннажність «Форду» перевищує 100 тисяч тонн. Контракт на побудову авіаносця вартістю близько 13 мільярдів доларів (без урахування авіакрила) було укладено у травні 2004 року. Передбачається, що він прослужить приблизно 50 років. Максимальна чисельність авіакрила може досягати 90 літальних апаратів. Серед них винищувачі F/A-18E/F Super Hornet, літаки радіоелектронної боротьби EA-18G Growler, «літальні радары» E-2 Hawkeye и Advanced Hawkeye, вертольоти SH-60, машини нового покоління F-35C і безпілотні літальні апарати X-47B.

В Лос-Аламоській національній лабораторії в Нью-Мексіко, де свого часу «народилась» американська атомна бомба, в Ліверморській національній лабораторії в Каліфорнії, а також в науково-дослідній лабораторії ВПС США в Райт-Паттерсон (штат Огайо) проводяться

дослідження самого широкого профілю, у тому числі з розробки суперкомп'ютерів і прискорювача елементарних частинок, який використовується для удосконалення ядерної зброї.

США здатні нанести потужний удар по будь-якому супротивнику. При цьому можуть бути використані МБР стаціонарного базування і об'єкти системи американської оборони (ПРО), які знаходяться в Європі, а також на кораблях ПРО в акваторіях морів і океанів. Ефективні системи ПРО розміщені на континентальній частині США, в Європі і Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Морські засоби перехоплення балістичних ракет розгорнуті США поблизу узбережжя Росії і Китаю.

Стратегічні ядерні сили РФ сьогодні здатні подолати систему ПРО США, зокрема, завдяки сучасним МБР типу «Сармат» або «ЯРС», крилатій надзвуковій ракеті Х-101 (Х-102 з ядерною боєголовкою), що встановлюється на стратегічні ракетноносці Ту-160 і Ту-95. Ракета може діяти на відстані 5500 км і уражати цілі з точністю до 5 м. На озброєнні в РФ є також крилаті ракети сімейства «Калібр» і в перспективі – гіперзвукова ракета «Циркон». На субмаринах ВМФ – ракета «Булава-30» [9].

Оборонний бюджет Росії у 2016 р склав 84 млрд дол. (третє місце у світі) [5]. Щоб мати надійну оборону в умовах обмеженого фінансування, необхідні науково-технічні прориви в галузі ОПК, оскільки ядерна зброя у XXI ст. не є панацеєю. Сьогодні в Російській Федерації склалась критична ситуація з розвитком наукових досліджень і здійсненням технологічної модернізації виробництва, пов'язаної з переходом до нового технологічного укладу. Причини несприятливої ситуації полягають у хронічному недофінансуванні розвитку науки, руйнуванні кооперації науки і виробництва, старінні наукових кадрів, «витоку мозків». За рівнем частки витрат на НДДКР у ВВП Росія фактично опинилась на рівні країн третього світу. При сучасному стані й тенденціях трансформації науково-технічного комплексу РФ не зможе вийти на рівень розвинених держав, бути лідером глобальних і регіональних інтеграцій.

Економічні санкції, які ввели США і ЄС після анексії Криму і агресії в Донбасі, привели до значної ізоляції Росії, що може привести до руйнування багатьох виробничих циклів у різних секторах економіки, зупинки виробництв і банкрутства низки підприємств, зокрема, у сфері ОПК. Якщо не буде знайдено вихід з цієї ситуації, через декілька років російська економіка опиниться у стані незворотного відставання і освоєння нового технологічного укладу. Росія фактично вибуде з числа гравців світового класу. США розгортають в Європі уніфіковані установки, на які можна також поставити сучасні крилаті ракети «земля-земля» з ядерними боєголовками. У контексті швидкого ядерного удару США передбачають можливість виведення із строю значної частини російських стратегічних ракетно-ядерних сил та знищення російських пунктів керування ракетно-космічними силами. Тоді залишки ядерних боєголовок можна буде перехопити на старті або на орбіті і таким чином нейтралізувати зворотну відповідь у напрямку США.

Генштаб РФ аналізує ситуацію і реагує на небезпеку раптового ракетно-ядерного удару з боку США. Росія вживає заходів з удосконалення своїх стратегічних ядерних сил, щоб не дати можливості США знищити її міжконтинентальні балістичні ракети. На думку керівництва РФ, нарощування потенціалу ПРО США стимулює гонку озброєнь і примушує інші держави вживати зворотних заходів.

Слід вказати, що для вирішальної перемоги термоядерна війна між США і РФ не обов'язкова. Сьогодні вже є більш розвинені технології ведення війн, зокрема, так звані війни шостого покоління – мережеві війни. Вони передбачають нанесення ударів по супротивнику без використання звичайних озброєнь. Це не тільки кібервійна та війна в мережі Інтернет, але також війна за допомогою змістовних парадигм (smart war). Це – удари шляхом експорту світоглядних ідеологем. Це – виявлення конфліктних точок всередині суспільства супротивника, тиск на які може бути вельми чутливим для цієї держави. Сьогоднішні санкції, накладені США на Росію, є зразком такої мережевої війни.

Висновки:

1. Протягом усіх років після другої світової війни США розглядали СРСР, а потім РФ як основну ворожу державу, оскільки тільки Росія є на сьогоднішній день країною, яка може гарантовано знищити Сполучені Штати Америки завдяки своїм потужним ракетно-космічним силам. Останні десятиріччя на глобальні світові процеси в першу чергу впливають США, які є глобальним лідером. США приділяють велику увагу розвитку фундаментальної науки і прикладних розробок для створення перспективних видів стратегічної зброї і формування на цій базі зовнішньополітичної концепції безумовної перемоги над будь-яким супротивником. Для реалізації цілей Стратегії національної безпеки виділяються відповідні ресурси, здійснюється постійний глобальний вплив і підтримка союзників та партнерів.

2. США розгортають систему глобальної ПРО і ПРО на театрі воєнних дій, щоб нейтралізувати російські балістичні ракети як основний носій стратегічного ядерного потенціалу. Розгортання американської протиракетної системи порушує наявний паритет стратегічних озброєнь і ускладнює американо-російський діалог з питань ядерного роззброєння.

3. Росія через недостатній економічний і науково-технічний потенціал не зможе витримати нову довгострокову гонку озброєнь на основі досягнень фундаментальної науки та високих технологій. Сьогодні наявна ракетно-ядерна зброя є стратегічним гарантом безпеки Росії, і вона не піде на значне скорочення своєї ядерної тріади в найближчому майбутньому.

Використані джерела та література

1. Потехін О.В. НАТО без України // Зовнішні справи. –2016, №11. – С.8 – 13.
2. Коньшев В. Н., Сергунин А. А. Современная военная стратегия. Учебное пособие. М.: Аспект-Пресс, 2014. – 272 с.
3. СНО-1 і СНО -2 –Міжнародні відносини-новітня історія. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://history.vn.ua/book/world1/1177.html>
4. Договір про обмеження систем протиракетної оборони. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://history.vn.ua/book/world1/1170.html>

5. Офіційний портал Стокгольмського інституту досліджень проблем миру. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.sipri.org>.
6. Стратегія національної безпеки США. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ru.wikipedia.org/wiki/>
7. Інформація про Стратегічну оборонну ініціативу. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
8. Ядерний арсенал США. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ru.wikipedia.org/wiki/>
9. Стратегічні ядерні сили Російської Федерації. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ru.wikipedia.org/wiki/>